

SPUŚCIZNA
JANA ZUMBACHA
(1915 – 1986)

(I – 44)

Muzeum Polskie w Rapperswil
2010 / 2015

WSTĘP DO INWENTARZA

Spuścizna Jana Zumbacha (1915 – 1986)

1. Dzieje twórcy zespołu¹

Jan Zumbach [dalej: J. Z.] urodził się 14. albo 15. czerwca 1915 w Ursynowie w Polsce. Oficjalna data urodzenia to 14. czerwiec, ale w swojej autobiografii sam Zumbach pisze, że urodził się 15. Był on synem Szwajcara Eugena Zumbacha i Polki Haliny Gorzechowskiej. Z tego powodu J. Z. miał również obywatelstwo szwajcarskie.

J.Z. spędził szczęśliwe dzieciństwo na wsi w Bobrowie. Naukę licealną pobrał w pobliskim mieście, gdzie nie czuł się dobrze; źle się uczył i stale marzył o zawodzie lotnika myśliwskiego.

W początku lat trzydziestych ojciec Jana Zumbacha zmarł. W tym samym okresie Z. zdał maturę, co było osiągnięciem, gdyż nigdy nie miał dobrych ocen. J. Z. poprosił matkę o zezwolenie na wstąpienie do wojska Polskiego do lotnictwa. Matka jednak nie dała mu zgody, bo była zdania że wszyscy piloci to „pijacy i wariaci”. J. Z. sfalszował zezwolenie matki i swoją metrykę urodzenia, gdyż oficjalnie był Szwajcarem, a według szwajcarskiego prawa Helweci nie mogli służyć w armiach państw obcych.

Falszerstwa tego nie odkryto i J. Z. wstąpił do polskiej Armii. Aby zostać lotnikiem myśliwskim najpierw trzeba było służyć w piechocie a potem zdać egzamin wstępny do szkoły lotniczej. J. Z. był zdyscyplinowanym żołnierzem w piechocie, tym razem dobrze się uczył i drugiego stycznia 1936 roku zdał egzamin wstępny do szkoły lotniczej w Dęblinie.

Mimo surowych reguł szkoły w Dęblinie, był on w niej szczęśliwy i dobrze się uczył. Drugiego listopada 1938 roku J. Z. wraz ze swymi szkolnymi kolegami otrzymał pierwszą gwiazdkę podporucznika.

Kiedy wybuchła Druga Wojna Światowa w 1939 roku, J. Z. właśnie powracał do zdrowia w szpitalu, gdyż parę tygodni wcześniej jego samolot rozbił się. On jednak szczęśliwie przeżył – złamał sobie tylko nogę. Natychmiast opuścił szpital, by szukać swojej eskadry 111. W chaosie wojennym nie udało mu się jej znaleźć. Alternatywą dla niego jak i dla wielu polskich żołnierzy w tym czasie była ucieczka z Polski.

¹ Do napisania części biograficznej wykorzystano: Mielnik J.: Pies wielu wojen, 06. 02. 2008. w: Fokus.pl (<http://www.focus.pl/historia/artykuly/zobacz/publikacje/pies-wielu-wojen/>). Pobierano: 16.08.2010. i:

Zumbach J.: Ostatnia walka. Moje życie jako lotnika, przemynika i poszukiwacza przygód, Warszawa, 2007.

J. Z. uciekał razem ze swym kolegą Stanisławem, który był mu wielką pomocą, ze względu na jego chorą nogę. Uciekali przez Rumunię do Bejrutu, a stamtąd statkiem do Francji. Francja jednak szybko skapitulowała, a więc nie udało się J. Z. wziąć udziału w akcji wojennej. Ewakuował się do Anglii wraz z innymi żołnierzami.

W Anglii polscy lotnicy musieli brać udział w szkoleniach prowadzonych przez Anglików. W sierpniu 1940 roku J. Z. został przydzielony do dywizjonu 303 Royal Air Forcu. Dywizjon ten składał się prawie wyłącznie z polskich lotników.

Już po paru akcjach dywizjonu 303, okazało się, że ten polski dywizjon ma dużo sukcesów wojennych. Natomiast J. Z. został bohaterem tego dywizjonu. Czas wolny od walki polscy lotnicy spędzali w angielskich pubach z angielskimi przyjaciółmi a przede wszystkim z Angielkami.

J. Z. przeżył wiele różnych przygód w czasie wojny. Pod sam koniec wojny dostał się nawet do niewoli niemieckiej. Wkrótce Niemcy skapitulowali, w związku z czym niewola J. Z. trwała krótko i nie była ciężka.

Po wojnie J. Z. mimo że był uznanym bohaterem w stopniu pułkownika i posiadał wiele wojennych odznaczeń nie mógł pozostać w Anglii. Powojenna Anglia miała problemy z wielką ilością polskich żołnierzy i za małym wynagrodzeniem odsyłała ich ze swego kraju.

J. Z. udał się do Szwajcarii, do swej „ojczyzny”, w której nigdy jeszcze nie był. Dla młodego awanturnika, który kochał latanie, spokojne życie w Szwajcarii było nie do pomyślenia.

J. Z. tęsknił za przygodami. Na początku 1947 roku założył w Paryżu wraz z Bobem Bettsem, Grahamem Pearsonem i Frederykiem Eblem lotnicze przedsiębiorstwo taksówkowe „Flyaway Ltd.”. Transportowali oni turystów z Francji do Anglii i z powrotem.

Aby podnieść opłacalność firmy wraz z turystami przemycano zegarki szwajcarskie, papierosy, złoto i inne przedmioty. Odbiorcą tego przemytu w Anglii był Adam Schulmann. Dla J. Z. Był to dobry okres życia. Dobrze zarabiał i nie wystawiał na niebezpieczeństwo ludzkiego życia.

Niestety w 1951 roku statek „Merry Mary“, który firma J. Z. kupiła dla rozszerzenia działalności przemytniczej, został przez francuskich celników zatrzymany. Kara za przemyt była wysoka. „Flyaway Ltd.“ była zmuszona sprzedać wszystkie samoloty i w konsekwencji J. Z. był tak biedny jak w końcu 1946 roku, kiedy opuszczał Anglię.

J. Z. wrócił do Paryża, podejmował różne prace, aż otworzył własną restaurację z dyskoteką. Zarabiał dobrze, brakowało mu jednak przygód.

Dlatego w 1962 roku J. Z. przyjął ofertę samozwańczego prezydenta Katangi Mojzesa Czombe i został najemnym lotnikiem jego armii. Katanga była bardzo bogatą prowincją Konga i walczyła z Kongem o swoją niepodległość. Zadaniem J. Z. było dostarczanie Czombemu samolotów i dowodzenia siłami powietrznymi Katangi. We flocie Katangi służyli wtedy również Polacy – dawni koledzy J. Z. z okresu walki o Anglię. J. Z. nosił przydomek „Mister John Brown” i walczył nie tylko przeciwko Kongu, ale także brał udział w masakrze Balubów.

Walka w Afryce była niechlubną działalnością J. Z.: była bez sensu, bez wyników i kosztowała życie wielu tysięcy ludzi.

W końcu na teren Konga wkroczyła armia ONZ-tu i zniszczyła całą armię Czombego, w tym flotę J. Z. Natomiast Czombe uciekł za granicę.

J. Z. również opuścił Katangę razem ze swoją żoną Gizelą, z którą ożenił się jeszcze przed wyjazdem do Afryki. Obydwoje wrócili do Paryża, bez przyrzeczonych przez Czombego milionów franków. W Paryżu J. Z. wrócił do spokojnego życia właściciela restauracji jako znany były pułkownik RAF-u. W tym okresie urodził mu się syn Hubert.

W 1967 roku J. Z. wplątał się w kolejną wojnę afrykańską. Tym razem walczył o Biafrę. Biafra była nigeryjską prowincją bogatą w ropę. Mieszkańcy Biafry – tak zwani Ibo – byli chrześcijanami i walczyli z muzułmańskimi wojskami federalnymi o niepodległość. Siły federalne miały wsparcie Wielkiej Brytanii i ZSRR, w związku z czym miały przewagę nad Biafrą. Mimo prymitywnego uzbrojenia armii Biafry, J. Z. odnosił sukcesy w powietrzu swoim samolotem, na którym była wymalowana paszcza rekina.

Po jakimś czasie, J. Z. został pełnomocnikiem zakupów broni dla Biafry w Europie. Zauważył, że handel bronią jest bardzo skorumpowany. W tych warunkach J. Z. nie chciał pracować i po czterech miesiącach pobytu w Biafrze wrócił do Europy.

Ostatnia awantura J. Z. odbyła się w Polsce. W 1972 roku zjawili się u niego bracia Janoszowie. Byli oni agentami PRL-owskiej bezpieki na zachodzie i brali udział w akcji „Żelazo”. Kradli na zachodzie kosztowności, przemycali je do Polski, albo sprzedawali je na zachodzie i przetrzymywali pieniądze do Polski. Janoszowie chcieli sprzedać Zumbachowi złoto. J. Z. złota nie kupił, ale postanowił rozpocząć interesy z PRL-em. Jednak o tym okresie życia J. Z. wie się niewiele.

Pod koniec lat 70-tych, J. Z. handlował jako przedstawiciel firm francuskich z Arabami. W tym czasie było dużo arabskich ekstremistów w Polsce co znaczy, że handlował on również z nimi.

Podczas stanu wojennego jego handlowa działalność była utrudniona. Mimo tego postanowił dalej angażować się w Polsce. W 1985 przygotował grunt do nowego biznesu, ale już go nie rozwinął.

3-ego stycznia 1986 roku Jan Zumbach zmarł w Paryżu. Znalaziono go we własnym łóżku śmiertelnie poranionego.

Oczywiście powstały plotki, ale szczegółów jego śmierci nie znano. A brat Jana – Witold Zumbach (żyjący w Winterthurze w Szwajcarii) – nie mówi nic na ten temat.

Jana Zumbacha pochowano w Paryżu. Później zwłoki jego przewieziono na Cmentarz Wojskowy na Powązkach w Warszawie.

Życie Jana Zumbacha, bohatera wojny o Anglię, było niezwykle. Miało ono jednak też swoje ciemne strony.

2. Dzieje zespołu

Spuścizna Jana Zumbacha trafiła do zbiorów Biblioteki Muzeum Polskiego w Rapperswilu o koło 2009 roku. Była ona częścią spuścizny Towarzystwa Polskiego „Zgoda” w Zurychu, którą Biblioteka dostała od Pani Marii-Jolanty Zagalak.

3. Charakterystyka archiwalna zespołu

Zespół nosi nazwę *Spuścizna Jana Zumbacha (1915 – 1986)* i po uporządkowaniu zespołu liczy 9 teczek.

W zespole znajdują się legitymacje członkowskie, mała korespondencja, wycinki prasowe, pocztówki, fotografie, czasopisma i różne przedmioty (wstążki orderowe, baretki, plakietki pamiątkowe, miniaturki odznak i odznaczeń jak również przypinka do krawatu).

Materiały archiwalne zostały włożone w teczki, które dodatkowo umieszczono w pudełku zabezpieczającym.

Stan fizyczny dokumentów jest dobry.

Brakowania nie przeprowadzono.

4. Charakterystyka zawartości zespołu

Spuścizna Jana Zumbacha jest dosyć mała i dlatego nie daje możliwości bezpośredniego wgłębiania się w jego życie. Czytając autobiografię Zumbacha (Ostatnia Walka, Warszawa, 2007) można sobie wyobrazić że w jego życiu pełnym przygód nie było miejsca na zbieranie pamiątek. Nie był on też typem człowieka zbierającym sentymentalne materiały swego życia. Spuścizna w Bibliotece Muzeum Polskiego w Rapperswilu jest jednak ciekawym

dopełnieniem biografii albo autobiografii Jana Zumbacha, szczególnie jego fotografie, baretki, plakietki, odznaczenia itd. Są to jednoznaczne świadectwa życia Jana Zumbacha.

5. Analiza metod porządkowania

Spuścizna Zumbacha trafiła do Biblioteki Muzeum Polskiego w Rapperswilu wraz z aktami Towarzystwa Polskiego „Zgoda”, które nie były uporządkowane.

Prace porządkowe, polegające na formowaniu jednostek archiwalnych przeprowadziła Izabela Gass.

Ostateczną korektę układu akt, końcowe prace porządkowe i inwentaryzację wykonała Sophia Polek.

Materiały archiwalne otrzymały układ rzeczowo – chronologiczny.

W trakcie porządkowaniu zespołu wykorzystano *Wytyczne Archiwum Polskiej Akademii Nauk z 1990 r. opracowania spuścizn archiwalnych po uczonych*.

Wstęp napisała Sophia Polek
Rapperswil, sierpień 2010 r.

Spis treści

I. Materiały biograficzne	sign. 1
II. Korespondencja przychodząca	sign. 2 – 3
III. Materiały o J.Z.	sign. 4
IV. Materiały obce	sign. 5
V. Załączniki	sign. 6 - 9

I. Materiały biograficzne

1. Dokumenty osobiste
 - list z Polish Air Force-London o demobilizacji J.Z.
 - „Livret de Service” z 1946r .
 - 40 rocznica Bitwy o Anglie
 - Certifikat o ilości wykonanych lotów J.Z.
 - karty członkowskie RAF JZ
 - dyplom Oficera Dyplomowanego J.Z.
 - członkostwo J.Z. w Mustang Pilots Assosiation

1962 – 1985, druk, ksero msp, rkp, m.l., j. ang, fr, pol., k. 9

II. Korespondencja przychodząca

2. The Naval & Military Galery

1983, msp, m.l., j. ang., k.1

3. Zaproszenia
 - 1) The Four Hundred
 - 2) Komitet organizacyjny grupy byłych lotników polskich
 - 3) The Reception Commitee London
 - 4) S.P. Wendling

1965 – 1987, druk, ksero msp, msp, m.l., j. ang, fr, pol., k. 5

III. Materiały o J.Z.

4. Wycinki prasowe art. o J.Z.
Pismo Barbary Crombie
Notatka dotycząca zdjęcia
Pismo leifHellström do J.Morkowskiego dot. J.Z.
Koresp.do Polish Air Force Veterans Association dot. J.Z. i pilotów dyw.polskich
Kopje z prasy o J.Z.
2 czasopisma z artykułami o J.Z.
2 artykuły w gazetach: Tygodnik Polski, Życie Warszawy

1965 – 1990, druk, ksero, rkp, m.l., poszyt, j. ang, fr., j.pol., k. 225

IV. Materiały obce

5. Pismo od Christopher Foxley – Norris
Wycinki prasowe
Pismo od John E. Purdy
Dokumenty Jenny Satchkin
List Borkowskiego do Giseli Zumbach (żony Zumbacha)

1982 – 1985, druk, ksero msp, m.l., j. ang, fr, pol., k.26

V. Załączniki

6. Pocztówki

1984, 3 pocztówki

7. Fotografie

1942 – 1960te, 31 fotografie, kolorowe, 1 zdj.z prasy Bohaterowie Bitwy o Anglię,
4 przezrocza

8. Przedmioty

15 wstążek orderowych
6 baretek
1 plakietka pamiątkowa ze szkoły, plastikowa
1 plakietka (identyfikator), metalowa
15 miniaturek odznak i odznaczeń
1 przypinka do krawata

9. Czasopisma

- 1) American Fighter Aces and Friends Bulletin
- 2) Skrzydła Wiadomości ze Świata

1984 – 1985, druk, j. ang, pol., k.30